

Meerstemmig erfgoed

Frère Griet

INHOUDSOPGAVE

1. Algemeen overzicht van de rondleiding	2
Opzet.....	2
Doelstellingen	3
Duur	4
Algemene praktische organisatie.....	4
Vorbereiding door de gids	4
1. Inleiding	5
2. Rondleiding	7
1. zaal 0: Contact en uitwisseling bij de jagers-verzamelaars	7
2. Opdrachten zaal 0	9
3. zaal 1: Contact en uitwisseling bij de eerste boeren	11
4. Opdrachten zaal 1	14
5. zaal 2: Contact en uitwisseling bij de Gallo-Romeinen.....	16
6. Opdrachten zaal 2	17
7. Contact en uitwisseling tussen de romeinen en germanen	19
3. Algemene afsluiter	20

1. ALGEMEEN OVERZICHT VAN DE RONDLEIDING

OPZET

Doelgroep

1ste en 2de graad SO

Inhoud

Het centrale thema van deze rondleiding is culturele uitwisseling of cultureel contact, dit omvat alle vormen van contact tussen mensen van verschillende culturen. Dit is de rode draad doorheen de drie zalen van het museum (zaal prehistorie, eerste boeren en Romeinen). In de prehistorie kwamen reeds verschillende groepen jagers-verzamelaars regelmatig samen in een kamp om kennis en goederen uit te wisselen. Ook de eerste boeren wisselden goederen uit met mensen uit Centraal-Europa. Door de verovering van onze gewesten onder leiding van Julius Caesar komen we in contact met de Romeinse cultuur.

In de rondleiding is er zowel oog voor uitwisseling van materiële (vb. aardewerk) als immateriële aard (vb. techniek van vuursteenbewerking). Ook de verschillende manieren waarop wordt uitgewisseld (vb. handel in rechte lijn, competitie), de impact van de uitwisseling, de motieven (vb. uit generositeit of met oog op winst) om uit te wisselen en de gevolgen (acculturatie) komen aan bod.

Vondsten van werkelijk uitgewisselde goederen vormen het meest concrete bewijs voor het bepalen of er al dan niet contact is geweest tussen verschillende groepen mensen. Daarom wordt in de rondleiding in de eerste plaats vertrokken vanuit objecten uit de museumcollectie. Deze objecten worden vanuit verschillende standpunten of met alternatieve verhalen bekeken. Op die manier worden de verschillende betekenislagen van de museumobjecten, ook tegengestelde, tegelijkertijd zichtbaar. Daarnaast wordt telkens de link gelegd met de actualiteit want ook in het heden is er cultureel contact (vb. nieuwe eetgewoontes door contacten met Italiaanse of Amerikaanse cultuur).

Aanpak

Dit is een interactieve rondleiding van anderhalf uur doorheen de drie zalen van het museum. In elke zaal leidt de gids de leerlingen kort rond. Daarna gaan de leerlingen telkens per 3 (max. 4) in de zaal samen op zoek naar voorwerpen waarbij ze opdrachten oplossen. De rondleiding wordt afgesloten met een interactieve gemeenschappelijke opdracht.

Meerstemmig erfgoed

Deze rondleiding werd ontwikkeld in het kader van het project 'Meerstemmig Erfgoed. Multiperspectiviteit in erfgoededucatie' (2016-2018). Multiperspectiviteit is de bereidheid zich te verplaatsen in het perspectief van een ander door gebeurtenissen of ontwikkelingen vanuit verschillende standpunten of met alternatieve verhalen te bekijken.

Het project is een samenwerkingsverband tussen onderwijs en erfgoedinstellingen in Vlaanderen. Uitgangspunt vormt de probleemstelling: Hoe kunnen we erfgoed hanteren om multiperspectiviteit in de lerarenopleiding (secundair) onderwijs en in erfgoedorganisaties te faciliteren? Met erfgoed als onderwerp integreert het project multiperspectiviteit op drie vlakken: inhoudelijk (door verschillende perspectieven, ook van maatschappelijk minder zichtbare groepen, ter sprake te brengen), organisatorisch (door een duurzame samenwerking tussen onderwijs en erfgoedsector te stimuleren) en methodisch (door de inzet van een mix van onderzoeksmethoden (kwalitatieve en kwantitatieve), zoals bijvoorbeeld design-based research). Het erfgoed kan zo als het ware meerstemmig worden.

DOELSTELLINGEN

KENNIS

De leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen wat culturele uitwisseling is. (kennis)

De leerlingen kunnen voorbeelden noemen van hedendaagse vormen van culturele uitwisseling. (kennis)

De leerlingen kunnen voorbeelden noemen van culturele uitwisseling in het verleden. (kennis)

INZICHT

De leerlingen komen tot het inzicht dat onze kennis over het verleden onvolledig en voorlopig is (nieuwe vondsten, nieuwe vragen, andere invalshoeken kunnen nieuwe inzichten brengen).

De leerlingen verwerven inzicht in het bestaan van meerdere perspectieven bij verhalen over het verleden.

De leerlingen verwerven inzicht in de pluriformiteit van betekenisverlening aan sporen uit het verleden in heden en verleden.

VAARDIGHEDEN

De leerlingen nemen overblijfselen uit het verleden waar met verschillende zintuigen (horen, proeven, ruiken en voelen).

De leerlingen herkennen en stellen in erfgoed verschillende identiteiten en perspectieven van historische actoren vast op basis van sociale klasse of etnisch-culturele achtergrond.

De leerlingen stellen verschillende soorten vragen vanuit verschillende perspectieven.

De leerlingen toetsen af en verklaren vanuit verschillende perspectieven verschillende oorzaken en/of gevolgen.

De leerlingen leggen verbanden of vergelijken perspectieven uit verschillende ruimten/culturele contexten.

De leerlingen bediscussiëren verschillende verhalen over het verleden.

ATTITUDES

De leerlingen tonen belangstelling voor de overblijfselen uit het verleden en voor de actuele samenleving.

De leerlingen zijn bereid om zich in het perspectief van een ander te verplaatsen.

DUUR

1,5u

ALGEMENE PRAKTISCHE ORGANISATIE

Er kunnen 2 groepen tegelijkertijd starten. In het scenario wordt telkens hiermee rekening gehouden.

VOORBEREIDING DOOR DE GIDS

De gids legt het materiaal voor de opdrachten per zaal klaar (zie materialenlijst achteraan).

De gids haalt een zakje (tablet, potje met graan, pels en replica vuurstenen dolk) en de nodige landyards op aan de balie.

1. INLEIDING

DOELSTELLINGEN

De leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen wat culturele uitwisseling of contact is. (kennis)

De leerlingen kunnen voorbeelden noemen van culturele uitwisseling in het verleden. (kennis)

LOCATIE

- Groep 1: inham rechts vóór rode gang naar museumcafé of aan de quote voor zaal 0
- Groep 2: in het forum, aan de inham rechts voor de trappen naar de allée verte

DUUR

5 min.

MATERIAAL

- 2 keer 15 landyards met verschillende kleuren:
 - 3 landyards met groene kleur
 - 3 landyards met rode kleur
 - 3 landyards met gele kleur
 - 3 landyards met paarse kleur
 - 3 landyards met zwarte kleur

AANPAK

De gids stelt zichzelf voor, verwelkomt de leerlingen en stelt volgende vragen:

- Wie is ooit al in dit museum geweest?
- Wat wordt er in een museum getoond? Welk soort museum is dit?

Het Gallo-Romeins museum vertelt *het verhaal van de mens in de regio Limburg: van de prehistorie (500.000 jaar geleden) tot het einde van de Romeinse tijd (476 n.Chr.). Het is een archeologisch museum waar meer dan 2000 erfgoedobjecten worden gepresenteerd zoals sporen van prehistorische bewoning of gebruiksvoorwerpen als vuistbijlen en potscherven.*

De gids haakt in op de leefwereld van de leerlingen door volgende vragen te stellen:

- Wanneer hebben jullie voor het laatst een cadeautje gekregen? Wat hebben jullie gekregen? Waarom heb je toen een pakje gekregen?
- Wanneer worden veel pakjes uitgewisseld? Waarom worden met Kerstmis pakjes uitgedeeld? Zijn enkel de pakjes belangrijk? Welke boodschap schuilt hierachter?

Het is een typisch christelijke traditie om cadeaus uit te wisselen met Kerstmis. Moslims geven elkaar cadeaus tijdens het Suikerfeest. Ook met verjaardagen worden vaak pakjes uitgewisseld. Vaak is het geven van een geschenk aan een familielid of dierbare belangrijker dan het cadeau op zich ("Het is de gedachte die telt"). De relatie is dus

belangrijker dan wat er wordt uitgewisseld. Ook in het verleden werden vaak objecten uitgewisseld tussen mensen om sociale banden te smeden of te handhaven.

De gids legt uit waarover deze rondleiding gaat en licht het begrip contact en uitwisseling toe.

In deze regio vinden reeds lang uitwisselingen plaats en worden contacten gelegd tussen mensen. Deze rondleiding gaat dieper in op deze uitwisselingen en contacten tussen mensen vanaf de prehistorie (500.000 jaar geleden) tot het einde van de Romeinse periode (476 n.Chr.). Er wordt telkens vertrokken vanuit archeologische vondsten.

De gids licht de begrippen contact en uitwisseling toe en stelt volgende vragen:

Wat zouden mensen vroeger hebben uitgewisseld?

Hoe kan je weten dat mensen iets uitwisselden?

Culturele uitwisseling of cultureel contact omvat alle vormen van contact tussen mensen van verschillende culturen. Het kan zowel van materiële (gebruiksvoorwerpen) als immateriële (informatie, ideeën, technieken, uitvindingen, symbolen, waarden of ambities) aard zijn. Vondsten van werkelijk uitgewisselde goederen vormen het meest concrete bewijs om te bepalen of er al dan niet contact is geweest tussen verschillende gebieden en verschillende samenlevingen. Wanneer een voorwerp gevonden op een bepaalde plaats zijn oorsprong heeft op een andere locatie, dan moet er contact geweest zijn tussen de twee gebieden.

De gids licht kort de aanpak van de rondleiding toe.

Dit is een interactieve rondleiding van anderhalf uur doorheen de drie zalen van het museum. In elke zaal leidt de gids de leerlingen kort rond. Daarna gaan de leerlingen per 3 (max. 4) in de zaal samen op zoek naar voorwerpen waarbij ze opdrachten oplossen. Om de groepen te vormen, krijgt elke leerling een landyard met verschillende kleur.

De gids geeft de leerlingen elk een landyard met een verschillende kleur om zo de groep in subgroepjes in te delen voor de opdrachten. De gids kan eventueel hierbij hulp vragen aan de leerkracht/begeleider van de groep.

De gids maakt de nodige afspraken met de groep.

2. RONDLEIDING

1. ZAAL 0: CONTACT EN UITWISSELING BIJ DE JAGERS-VERZAMELAARS

DOELSTELLINGEN

De leerlingen kunnen het verschil in eigen woorden uitleggen tussen uitwisseling van materiële en immateriële aard. (kennis)

De leerlingen kunnen voorbeelden noemen van uitwisseling van materiële en immateriële aard. (kennis)

De leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen waarom contacten tussen verschillende groepen jagers-verzamelaars noodzakelijk zijn voor een gezonde natuurlijke reproductie. (inzicht)

De leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen waarom het voor archeologen moeilijk is om te achterhalen wat de prehistorische jagers-verzamelaars uitwisselden. (inzicht)

De leerlingen kunnen in eigen woorden uitleggen waarom het delen van kennis en het uitwisselen van materialen belangrijk was bij de jagers-verzamelaars in het paleolithicum. (inzicht)

LOCATIE

- Groep 1: Aan de voeltafel met vuistbijl
- Groep 2: In de omgeving van knooppunt 1

DUUR

7 min.

MATERIAAL

- Verspreidingskaart vuistbijl op tablet

AANPAK

De gids vertelt over de komst van de eerste mensen.

Zo'n 500.000 jaar geleden (vroegste steentijd) bezoeken mensen voor het eerst deze regio. Ze behoren tot een andere mensensoort dan wij: de Homo heidelbergensis, een voorganger van de moderne mens. Een vuistbijl in silex of vuursteen, opgegraven in Kesselt (Lanaken), levert het bewijs van hun aanwezigheid. Het is het oudste object uit de museumcollectie.

De gids toont een verspreidingskaart van vuistbijlen over de wereld en stelt volgende vragen:

- Waar in de wereld zijn nog vuistbijlen gevonden?

- Waar werden de oudste vuistbijlen teruggevonden? Waarom daar?
- Hoe komt het dat vuistbijlen over zo'n groot gebied raakten verspreid?

Ook op andere plaatsen in Europa en in delen van Azië en Afrika werden dergelijke vuistbijlen opgegraven. De oudste vuistbijlen werden aangetroffen in Afrika en zijn ongeveer 1,8 miljoen jaar oud. In Europa en Azië zijn de vroegste vuistbijlen 1 miljoen jaar oud. Het feit dat vuistbijlen verspreid over de wereld worden gevonden, wijst op culturele overdracht en contacten tussen individuen. Het is eigen aan de mens om kennis door te geven aan zijn kinderen.

De gids vertelt over de komst van de neanderthalers en de homo sapiens.

Na de Homo heidelbergensis kwamen er omstreeks 150.000 jaar geleden kleine groepjes neanderthalers. Ze overleefden ook door te jagen en voedsel te verzamelen. Ongeveer 30.000 jaar geleden zijn de neanderthalers uitgestorven. Duizenden jaren lang is hier geen menselijk leven meer. Het is te koud. Zo'n 15.000 jaar geleden liep de laatste ijstijd op zijn einde, het klimaat verbeterde. Af en toe kwamen kleine groepjes van de moderne mens, de homo sapiens, vanuit Noord-Frankrijk en het Duitse Rijnland naar hier. We noemen ze rendierjagers. Huiden waren voor de rendierjagers van levensbelang. Ze dienden als tentzeil en ook voor het maken van kledij. Voor het bewerken van de huiden gebruikten de rendierjagers schraapwerktuigen uit vuursteen, zogeheten schrabbers [*De gids kan hier verwijzen naar de opdracht*].

De gids geeft uitleg over contact en uitwisseling tijdens het paleolithicum en stelt volgende vragen:

- Welke goederen zouden de eerste mensen hebben uitgewisseld?
- Waarom is het voor archeologen moeilijk te achterhalen wat ze uitwisselden?
- Het uitwisselen van materiële zaken gaat ook steeds gepaard met de uitwisseling van immateriële dingen. Wat zouden die immateriële dingen kunnen zijn?
- Waarom was het belangrijk om een huwelijkspartner bij een andere groep te zoeken?
- Waarom was het delen van kennis en het uitwisselen van materialen belangrijk bij de jagers-verzamelaars in het paleolithicum?

Na een laatste koude periode tussen 13.000 en 10.000 jaar geleden verbeterde geleidelijk het klimaat. De tussenijstijd waarin we vandaag nog leven, brak aan. Vanaf dan was de mens permanent in deze streek aanwezig. De mensen trokken nog steeds in kleine groepen rond. Elke groep verplaatste zich binnen een min of meer afgebakend territorium op zoek naar voedsel, water en grondstoffen. Ze leefden echter niet geïsoleerd. Eén of twee keer per jaar ontmoetten verwante groepen elkaar op een afgesproken plaats. Zo ontstond een groot tentenkamp. Op dergelijke momenten werden de sociale contacten versterkt. Vriendschapsbanden werden gesloten of vernieuwd en mensen wisselden allerlei producten uit. Meestal ging het om organische materialen (bv. huiden, vlees, kruiden), die intussen zijn vergaan. Daarom is het moeilijk grip te krijgen op wat er precies werd uitgewisseld. Een uitzondering daarop is Wommersomkwartsiet [*De gids kan hier verwijzen naar de opdracht*]. Ook kennis en informatie (bv. bewerkingstechnieken, vindplaatsen van vuursteen) werd doorgegeven. Een andere belangrijke reden waarom jagers-verzamelaars elkaar geregeld ontmoeten was om huwelijkspartners te zoeken. Mensen moeten hun partner kunnen kiezen uit een groep van minimaal vijfhonderd personen, wil die groep gezond blijven en niet op den duur ten onder gaan aan de gevolgen van inteelt (kruisen binnen een soort van nauw verwante individuen).

Deze uitwisseling van goederen, informatie en mensen maakte deel uit van het overleven. Op die manier konden de jagers-verzamelaars beter aan voedsel geraken, zich beter beschermen tegen roofdieren en beter zorgen voor hun kinderen.

KERNINHOUD: Groepen jagers-verzamelaars in deze regio wisselen tijdens het paleolithicum goederen (bv. vuursteen, huiden, vlees, kruiden), informatie (bv. bewerkingstechnieken, vindplaatsen van vuursteen) en mensen (bv. met oog op huwelijken) uit. Deze uitwisseling staat in teken van overleven.

2. OPDRACHTEN ZAAL 0

DOELSTELLINGEN

De leerlingen zijn zich bewust van de rolverdeling tussen mannen en vrouwen in de prehistorische samenleving van jagers-verzamelaars en zien in hoe die cultuur-, regio- en tijdsgebonden is. (inzicht)

De leerlingen zien in dat Wommersomkwartsiet veel waard was in het mesolithicum. (inzicht)

LOCATIE

- Ophalen schrijfplankjes:
 - Groep 1: op het einde van zaal 0, aan de achterkant van de pop met de tent
 - Groep 2: halverwege zaal 0, op de bank
- Opdracht 1: in de buurt van de vitrine 'Zuinig zijn met vuursteen'
- Opdracht 2: in de buurt van de vitrine 'Overvloed maakt leven makkelijker'

DUUR

15 min.

MATERIAAL

10 schrijfplankjes met per plankje:

- 1 werkblaadje eindschrabber
- 1 werkblaadje Wommersomkwartsiet
- 1 werkblaadje eindopdracht

10 potloden

Opdracht 2:

- 10 werkblaadjes Wommersomkwartsiet
- 4 spelborden Wommersomkwartsiet
- 4 dobbelstenen
- 4 keer kaartjes met pijlpunten Wommersomkwartsiet in enveloppe
- 4 puntenfiches Wommersomkwartsiet in enveloppe
- 4 keer 4 pionnen

AANPAK

De gids neemt de groep mee naar de plaats waar de schrijfplankjes liggen en geeft volgende uitleg:

“Om beter te begrijpen waarom contact en uitwisseling belangrijk was in de prehistorie, zullen jullie straks twee opdrachten in groep oplossen. Deze opdrachten zijn gekoppeld aan een object uit het museum. Jullie krijgen per groep een schrijfplankje met opdrachten en een potlood. Jullie krijgen 10 minuten de tijd om de 2 opdrachten in deze zaal op te lossen. Ik ga aangeven met welke opdracht elke groep begint. Als je klaar bent met de 1ste opdracht in deze zaal, mag je de volgende oplossen. Bij opdracht 2 ligt extra materiaal. Draag zorg voor dit materiaal en legt het terug in de doos na afloop. Wanneer je klaar bent met de 2 opdrachten, kom je terug naar hier om de eindopdracht op te lossen.”

De gids deelt de schrijfplankjes en potloden uit en duidt aan welke subgroepjes starten met opdracht 1 en welke met opdracht 2.

Indien er slechts **1 groep** wordt rondgeleid, verdeelt de gids de subgroepjes over de opdrachten als volgt:

- 3 subgroepjes bij 'Zuinig zijn met vuursteen'
- 2 subgroepjes bij 'Overvloed maakt leven makkelijker'

Verdeling met **2 groepen**:

- 'Zuinig zijn met vuursteen': 3 subgroepjes van groep 1 en 2 subgroepje van groep 2
- 'Overvloed maakt leven makkelijker': 2 subgroepjes van groep 1 en 3 subgroepjes van groep 2

De gids wacht de groepen die klaar zijn op. De eerste groepen die klaar zijn, spoort hij aan om de eindopdracht op te lossen. Wanneer elke groep terug bij de gids is, worden volgende vragen gesteld:

- Wat was de oplossing van de eindopdracht?
- Waarom is dit een belangrijk woord? Wat heeft het met het thema van de rondleiding te maken?

Oplossing: overleven

Groepen jagers-verzamelaars in deze regio wisselen tijdens het paleolithicum goederen (bv. vuursteen, huiden, vlees, kruiden), informatie (bv. bewerkingstechnieken, vindplaatsen van vuursteen) en mensen (bv. met oog op huwelijken) uit. Deze uitwisseling staat in teken van overleven.

De groepen houden de schrijfplankjes en potloden bij.

3. ZAAL 1: CONTACT EN UITWISSELING BIJ DE EERSTE BOEREN

LOCATIE

- Groep 1: Je gaat meteen naar zaal 1 om de overgang te maken tussen de zalen, bekijkt het Bandkeramisch potje maar bespreekt het aan het woonstalhuis. Je gebruikt de kaarten van Hallstat- en de La Tène-cultuur in de opstelling om over de contacten met de Kelten te vertellen.
- Groep 2: Je maakt de overgang in zaal 0, bekijkt het Bandkeramisch potje en geeft uitleg aan de bewegende kaart in de opstelling over de opkomst van de landbouw. Aan het woonstalhuis geef je uitleg over de contacten met de Kelten aan de hand van de kaarten op tablet.

DUUR

10 min.

MATERIAAL

- Tablet met filmpje over opkomst van de landbouw, foto van het Bandkeramisch potje, kaarten van de La Tène-cultuur en Hallstatt-cultuur.
- 2 zakjes met potje met graan, stuk huid en een replica van de vuurstenen dolk.

AANPAK

De gids maakt de overgang tussen zaal 0 en zaal 1.

Millennia lang leefden in onze streken alleen jagers en verzamelaars. Hun nomadische bestaan veranderde nooit fundamenteel. Tot rond 5300 v.Chr.: toen kwamen de mensen in deze regio in contact met een heel nieuw soort cultuur. De vondst van een aardewerken potje getuigt daarvan.

De gids laat leerlingen kijken naar het Bandkeramisch potje en stelt volgende vragen:

- Waarvoor werd dit potje gebruikt?
- Waarom kan het potje niet van een groep jagers-verzamelaars zijn?
- Hoe is het potje dan hier terecht gekomen?

Dit potje behoort tot het oudste aardewerk uit onze regio en werd misschien gebruikt als voorraadpot. Aardewerk is erg breekbaar waardoor het voor rondtrekkende jagers-verzamelaars onpraktisch is. Het is dus een van de vroegste getuigen van mensen die hier sedentair (verblijven op dezelfde plaats) leefden en aan landbouw deden.

De gids legt kort uit hoe landbouw in onze regio werd geïntroduceerd aan de hand van de bewegende kaart (in opstelling of met tablet).

Hoe komt deze nieuwe levenswijze tot hier? Omstreeks 9000 v.Chr. was de laatste ijstijd definitief voorbij en verbeterde het klimaat. In de Vruchtbare Sikkelse (gebied in het Midden-Oosten) groeiden veel wilde graangewassen. Mensen probeerden de granen die ze geoogst hebben ook zelf te zaaien. Ze experimenteerden met akkerbouw en werden boeren. De nieuwe levenswijze had zo'n succes dat het bevolkingsaantal steeg. Soms was er niet

voldoende voedsel voor iedereen. Dan trok een deel van de groep weg. Op een geschikte plek bouwden de boeren een nieuw bestaan op. De boeren verspreidden zich steeds meer, zowel naar het Oosten als naar het Westen. Op veel plaatsen begonnen mensen hun voedsel zelf te produceren. In Oost-Europa ontstonden rond 5500 v.Chr. nieuwe boerengemeenschappen. Omdat de boeren aardewerk maakten met bandvormige versieringen noemen archeologen hen 'Bandkeramiekers'. Het klimaat werd steeds beter waardoor groepjes Bandkeramische boeren ook verder naar het Noorden en het Westen trokken. Rond 5300 v.Chr. vestigden er zich voor het eerst ook boeren in het zuiden van deze regio (Haspengouw). De ondergrond bevat er leem die heel vruchtbaar is en geschikt om aardewerk van te maken. In het noorden van deze regio trokken nog steeds jagers-verzamelaars door het landschap die leefden van jacht, pluk en visvangst.

Omstreeks 4900 v.Chr. verdwijnen de Bandkeramiekers. We weten niet goed waarom. Het is pas met de komst van nieuwe groepen boeren (Michelsberg-mensen) in 4300 v.Chr. dat de levenswijze van de jagers-verzamelaars in deze regio definitief verandert. Als veetelers hebben de nieuwe boeren weiden nodig om hun kuddes te laten grazen. Die vinden ze vooral in het noorden van deze regio, waar ook jagers-verzamelaars leven. Contacten zijn dan ook onvermijdelijk. De boeren ruilen hun graan en vee tegen pels en vruchten van de jagers-verzamelaars. Dit ging wellicht ook gepaard met de uitwisseling van kennis over de landbouw.

De gids vertelt wanneer de laatste jagers-verzamelaars boeren zijn geworden en stelt daarna volgende vragen:

- Door welke uitvindingen kan er nog meer graan worden geproduceerd?
- Wat deden de mensen als er teveel graan was?
- Wie zou die overschotten kunnen ruilen? Waarom zou die persoon dat doen?
- Waarvoor werden de overschotten geruild?

De gids geeft drie leerlingen een voorwerp (potje met graan, stuk huid en een vuurstenen dolk). De leerlingen demonstreren onder leiding van de gids hoe de voorwerpen van hand tot hand werden uitgewisseld. Vervolgens stelt de gids volgende vraag:

- Hoe zou een archeoloog zo'n keten van uitwisselingen op het spoor kunnen komen?

Tegen 3000 v.Chr. zijn ook de laatste jagers-verzamelaars boeren geworden. Door nieuwe technologieën (vb. ploeg) kon er meer graan worden geproduceerd. Ruilhandel was al lang een algemene praktijk. Mensen wisselden eigen goederen, zoals huiden of bont, voor bijvoorbeeld stenen bijlen. Nu de landbouwers veel meer graan produceerden, konden ze ook hun voedseloverschotten ruilen. De intrede van karrenwielen vergemakkelijkte het vervoer.

Een familievader met aanzien kreeg van de groep waarmee hij samenleefde een bijzondere taak: hij mocht onderhandelen en ruilen met groepen die in de buurt wonen. Die onderhandelaars hadden op hun beurt weer contact met de vertegenwoordigers van andere familiegroepen. Zo ontstonden lange ketens of uitwisselingsnetwerken. Deze regio maakte deel uit van handelsketens die tot ver in Nederland, Duitsland en Frankrijk reikten. Graven bevatten objecten die getuigen van deze netwerken over grote afstanden. Zo werd een vuurstenen dolk, afkomstig uit Frankrijk, aangetroffen in een graf in deze regio.

De gids legt uit hoe de aandacht van de ruilhandel verschuift naar het zuidoosten aan de hand van de kaarten over de La Tène en Hallstatt-cultuur in de opstelling of op de tablet.

Ongeveer duizend jaar lang focuste de ruilhandel in onze regio zich op gebieden in het westen en het noorden. Vanaf 800 v.Chr. richtten de plaatselijke gemeenschappen hun aandacht zuidoostwaarts, naar Zuid-Duitsland en Oostenrijk. Het gebied rond Hallstatt (Oostenrijk) groeide uit tot een belangrijk handelscentrum met ijzer en zout als basisproducten.

De gids vraagt hoe zout en ijzer tot hier konden komen en benadrukt dat er geen sprake is van migratie maar enkel van contacten tussen mensen van hier en daar.

IJzer en zout belandden ook in deze regio via een lange keten van contacten. IJzeren werktuigen bereikten onze streken via naburige bevolkingsgroepen die ze doorgeven. Ook kwam het voor dat elitefiguren handelsmissies naar Midden-Europa ondernamen en ijzerwaren maar ook bronzen wapens, sieraden en stoffen met hun lastdieren naar hier brachten. Of ook het zout uit Hallstatt (mijnzout) tot bij ons geraakte, weten we niet zeker. Er werd wel (zee)zout van de Noordzeekust ingevoerd. Plaatselijke landbouwoverschotten werden geruild tegen deze begeerde producten. Een intensieve handel kwam op gang.

De gids vertelt over de contacten met de Kelten en de gevolgen ervan.

Omstreeks 500 v.Chr. verschoof het zwaartepunt van de handel naar het Midden-Rijngebied en Noord-Frankrijk, waar zich een bloeiende economie en cultuur hadden ontwikkeld (La Tène). De mensen die daar woonden, werden later door de Romeinen wel eens Kelten genoemd. Het is echter een verzamelnaam voor veel, vaak erg verschillende, gemeenschappen.

Deze nieuwe handelsnetwerken en contacten met onder andere de Kelten zorgden voor een omwenteling in een tot dan toe relatief stabiele maatschappij. De bestaande orde kwam onder druk te staan. In het verleden verzorgden familievaarders met aanzien de ruilcontacten met de buitenwereld. Zij handelden in het belang van de groep van wie ze het vertrouwen kregen. Een aantal ambitieuze familiehoofden bevrijdden zich van het toezicht van de groep en slaagden erin de transacties te controleren en beslissen wie wat in bezit krijgt. Ze streefden persoonlijk succes na en handelden nu ook uit eigenbelang. Zo ontstonden sociale verschillen. Boven de gewone landbouwers stond voortaan een kleine groep mensen die zich profileerde als elite. Zij beslisten waar de landbouwoverschotten van de boeren naartoe gaan. En de boeren waren afhankelijk van hen als ze in ruil voor graan, huiden of honing, ijzeren werktuigen en zout in hun bezit wilden krijgen.

De gids vraagt: Welke archeologische sporen kunnen wijzen op verschillen tussen mensen?

Het verschil tussen deze elites en de rest van de bevolking was vooral zichtbaar na de dood: de eenvoudige graven van de gewone boeren verschilden sterk van de grafheuvels en grafinhouden van de elitefiguren. In de elitegraven vonden archeologen prestigieuze voorwerpen die getuigen van de nauwe contacten met de Keltische wereld zoals een geribde emmer.

KERNINHOUD:

Verschillende groepen boeren komen vanaf 5000 v.Chr. naar het zuiden van deze regio (Haspengouw) met hun kennis over de landbouw. Ze ruilen hun landbouwproducten (bv. graan) tegen pels en vruchten van jagers-verzamelaars die leven in het noorden van deze regio (Kempen). Geleidelijk aan schakelen de jagers-verzamelaars over op de nieuwe levenswijze van de boeren. Omstreeks 3000 v.Chr. is iedereen boer.

Door nieuwe technologieën (ploeg) kan er meer graan worden geproduceerd. De intrede van karrenwielen vergemakkelijkt het vervoer en ruilen van overschotten. Een man met ervaring en invloed krijgt van zijn groep het mandaat om te onderhandelen en ruilen met vertegenwoordigers van andere groepen.

Aanvankelijk wordt er geruild in het belang van de groep. Geleidelijk wordt persoonlijk succes nagestreefd. Zo ontstaan sociale verschillen. De elite onderscheidt zich van de gewone (boeren)bevolking.

4. OPDRACHTEN ZAAL 1

LOCATIE

- Speluitleg en verzamelpunt na opdrachten:
 - Groep 1: aan de wandtekening van de Gallische oorlog
 - Groep 2: aan het woonstalhuis
- Opdracht 1: in de buurt van de vitrine 'Boeren maken aardewerk volgens vast procedé'
- Opdracht 2: in de buurt van de vitrine 'Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel'
- Opdracht 3: in de buurt van de vitrine 'Alleen elitefiguren verwerven luxevoorwerpen'

DUUR

15 min.

MATERIAAL

Opdracht 1:

- 10 werkblaadjes bandkeramisch potje
- 4 groene brillen
- 4 rode brillen

Opdracht 2:

- 10 werkblaadjes dolk van Romigny
- 2 grote dobbelstenen
- 2 keer 6 pakjes met prestigeobjecten

Opdracht 3:

- 10 werkblaadjes elitegraf met cista

Eindopdracht:

- 10 werkblaadjes eindopdracht

AANPAK

De gids legt de aanpak van de opdrachten uit:

"Jullie zullen zo meteen in groep bij 3 museumobjecten een opdracht maken. Jullie krijgen hiervoor 15 minuten de tijd. Ik ga opnieuw aangeven met welke opdracht elke groep begint. Als je klaar bent met de 1ste opdracht, mag je zelf kiezen welke opdracht je daarna oplost. Opgepast! Je mag met maximum 2 groepjes aan dezelfde opdracht werken. Wanneer je klaar bent met de opdrachten, kom je naar hier terug om de eindopdracht op te lossen. Bij elke opdracht ligt het nodige materiaal. Draag zorg voor dit materiaal en leg het telkens terug in de doos na afloop."

De gids duidt aan welke subgroepjes starten met welke opdrachten.

Indien er slechts **1 groep** wordt rondgeleid, verdeelt de gids de subgroepjes over de drie opdrachten als volgt (max. 2 groepjes per opdracht):

- 2 groepjes bij 'Boeren maken aardewerk volgens vast procedé'
- 2 subgroepjes bij 'Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel'
- 1 subgroepje bij 'Alleen elitefiguren verwerven luxevoorwerpen'

Als de leerlingen de eerste opdracht hebben voltooid, mogen ze zelf kiezen welke opdracht ze vervolgens maken. Er mogen maximaal 2 groepjes aan dezelfde opdracht werken.

Verdeling met **2 groepen** (max. 4 groepjes per opdracht):

- 'Boeren maken aardewerk volgens vast procedé': 2 subgroepjes van groep 1 en 2 subgroepjes van groep 2 (max. 12 lln.)
- 'Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel': 2 subgroepjes van groep 1 en 1 subgroepje van groep 2 (max. 9 lln.)
- 'Alleen elitefiguren verwerven luxevoorwerpen': 1 subgroepje van groep 1 en 2 subgroepjes van groep 2

De gids wacht de groepen die klaar zijn op. De eerste groepen die klaar zijn, spoort hij aan om de eindopdracht op te lossen. Wanneer elke groep terug bij de gids is, worden volgende vragen gesteld:

- Wat was de oplossing van de eindopdracht?
- Waarom is dit een belangrijk woord? Wat heeft het met het thema van de rondleiding te maken?

Oplossing: handel

Door nieuwe technologieën (ploeg) kan er meer graan worden geproduceerd. De intrede van karrenwielen vergemakkelijkt het vervoer en ruilen van overschotten. Een man met ervaring en invloed krijgt van zijn groep het mandaat om te onderhandelen en ruilen met vertegenwoordigers van andere groepen. Zo ontstaan lange ketens van contacten of uitwisselingsnetwerken.

De groepen houden de schrijfplankjes en potloden bij.

5. ZAAL 2: CONTACT EN UITWISSELING BIJ DE GALLO-ROMEINEN

LOCATIE

- Groep 1: aan de kaart van het Romeinse Rijk in zaal 2 (1) + voor de kaart met herkomst aardewerk (2)
- Groep 2: voor de wandtekening Gallische oorlogen (1) + aan de kaart van het Romeinse Rijk in zaal 2 (2)

DUUR

8 min.

MATERIAAL

/

AANPAK

1. De gids vertelt kort over de Eburonen en de verovering van de Romeinen.

Rond 150 v.Chr. organiseerden de boerengemeenschappen zich stilaan in stammen. De mensen die in deze regio woonden, behoorden tot de Eburonen. In 57 v.Chr. begon het Romeinse leger aan een veroveringstocht in deze regio. Vier jaar later bracht Caesar de Eburonen de definitieve nederlaag toe.

2. De gids vertelt over de stichting van de stad, toont de kaart en vraagt:
 - Wat zijn de gevolgen van het feit dat deze regio voortaan in verbinding staat met de rest van het Romeinse Rijk?
 - Welke nieuwigheden introduceren de Romeinen?
 - Waarom neemt de elite de Romeinse elementen over?

Aanvankelijk werd geen infrastructuur aangelegd en wordt deze regio enkel als Romeins staatsbezit gezien. Pas rond 10 v.C., onder bewind van keizer Augustus (27 v.Chr.-14 n.Chr.), kwamen soldaten vanuit kampen aan de Rijn grens naar hier om een stad te stichten, Atuatuca Tungrorum. Door de nabijheid van rivieren en de aanleg van nieuwe wegen stond deze regio voortaan in verbinding met de rest van het Romeinse Rijk. Door de verbeterde infrastructuur nam de mobiliteit toe. Via handelaars kwamen de inwoners van deze regio in contact met Romeinse goederen. Rondtrekkende soldaten speelden een rol in de verspreiding van het Romeinse gedachtegoed.

Vanaf Augustus veranderde ook de Romeinse houding ten aanzien van de Noord-Gallische bevolking. De Romeinen voerden voortaan een meer evenwichtige politiek. Plaatselijke machthebbers die willen samenwerken met de Romeinen mochten de stad mee besturen en belastingen innen. Ook rekruteerden deze lokale elites mannen voor het Romeinse leger en stonden ze de hulptroepen bij.

Deze mobiliteit en open politieke houding van Augustus ten aanzien van de inheemse bevolking maakten romanisering mogelijk. De Romeinen introduceerden verschillende materiële nieuwigheden: nieuwe aardewerktechnieken en -vormen, nieuwe bouwwijzen en

-materialen, nieuwe kledinggewoonten, nieuwe culinaire producten, een nieuwe omgang met lichaamshygiëne... Ook brachten ze een nieuwe taal (Latijn), een nieuw schrift, nieuwe religieuze concepten enz. De elite stond het meest open voor de Romeinse cultuur. Door de nieuwe autoriteiten te steunen, hun politiek te onderschrijven en zich de Romeinse waarden eigen te maken, kon de elite een deel van de macht die ze sinds de Romeinse invallen verloren had, recupereren. Zo verzekerde ze zich van haar politieke toekomst én haar materieel welzijn. Elitefiguren toonden dus maar al te graag hoe goed ze vertrouwd waren met de Romeinse levensstijl en brachten er ook andere lagen van de bevolking mee in contact. Een voorbeeld daarvan is het gebruik van munten (vb. munt van Antoninus Pius) als betaalmiddel. Toch blijft ook veel van de oude levenswijze behouden. Er ontstond een mengcultuur: een mix van nieuwe, Romeinse elementen en al lang bestaande gebruiken, normen en waarden. Voorwerpen als het Mercuriusbeeldje tonen deze mengcultuur.

KERNINHOUD: Romeinse soldaten veroveren rond 50 v.Chr. deze regio. Pas rond 10 v.Chr., onder bewind van keizer Augustus, komen soldaten vanuit kampen aan de Rijn grens naar hier om een stad te stichten. Door de nabijheid van rivieren en de aanleg van nieuwe wegen staat deze regio voortaan in verbinding met de rest van het Romeinse Rijk. Door de verbeterde infrastructuur neemt de mobiliteit toe. Via handelaars komen de inwoners van deze regio in contact met Romeinse goederen. Rondtrekkende soldaten spelen een rol in de verspreiding van het Romeinse gedachtegoed. Deze mobiliteit en de open politieke houding van Augustus ten aanzien van de inheemse bevolking maken romanisering mogelijk. De elite staat het meest open voor de Romeinse cultuur. Ze neemt die voor een groot stuk over en brengt er ook andere lagen van de bevolking mee in contact. Toch blijft ook veel van de oude levenswijze behouden. Er ontstaat een mengcultuur.

6. OPDRACHTEN ZAAL 2

LOCATIE

- Speluitleg en verzamelpunt:
 - Groep 1: aan de bank rechts tussen stad en platteland
 - Groep 2: aan de maquette van het Romeinse Tongeren
- Opdracht 1: in de buurt van de vitrine 'Tongeren opgenomen in grootschalig handelsnetwerk'
- Opdracht 2: in de buurt van de vitrine 'Interieur stadswoningen in Romeinse stijl'
- Opdracht 3: in de buurt van de vitrine 'Tempelcomplex is dé plek om goden te vereren'

DUUR

15 min.

MATERIAAL

Opdracht 1:

- 10 werkblaadjes munt van Antoninus Pius
- 4 tablets met filmpje

Opdracht 2:

- 10 werkblaadjes kopje met inscriptie op bodem
- 4 enveloppes met kaartjes details kopje
- 4 tablets met QR-code lezer

Opdracht 3:

- 10 werkblaadjes Mercuriusbeeldje

Eindopdracht:

- 10 werkblaadjes eindopdracht

AANPAK

De gids legt de aanpak van de opdrachten uit:

“Jullie zullen straks in groep op zoek gaan naar 3 museumobjecten die iets meer vertellen over contact en uitwisseling bij de Gallo-Romeinen. Jullie krijgen hiervoor 15 minuten de tijd. Ik ga opnieuw aangeven met welke zoekopdracht elke groep begint. Als jullie klaar zijn met de 1ste zoekopdracht, mogen jullie zelf kiezen welke zoekopdracht je daarna oplost. Opgepast! Je mag met maximum 2 groepjes aan dezelfde opdracht werken. Wanneer jullie klaar zijn met de opdrachten, komen jullie naar hier terug om de eindopdracht op te lossen. Bij de vitrines ligt het nodige materiaal. Draag zorg voor dit materiaal en legt het telkens terug in de doos na afloop.”

Indien er slechts **1 groep** wordt rondgeleid, verdeelt de gids de subgroepjes over de drie opdrachten als volgt:

- 2 groepjes bij 'Tongeren opgenomen in grootschalig handelsnetwerk'
- 2 subgroepjes bij 'Interieur stadswoningen in Romeinse stijl'
- 1 subgroepje bij 'Tempelcomplex is dé plek om goden te vereren'

Praktische verdeling met **2 groepen**:

- 'Tongeren opgenomen in grootschalig handelsnetwerk': 2 subgroepjes van groep 1 en 2 subgroepjes van groep 2 (max. 12 lln.)
- 'Interieur stadswoningen in Romeinse stijl': 2 subgroepjes van groep 1 en 1 subgroepje van groep 2 (max. 9 lln.)
- 'Tempelcomplex is dé plek om goden te vereren': 1 subgroepje van groep 1 en 2 subgroepjes van groep 2

De gids wacht de groepen die klaar zijn op. De eerste groepen die klaar zijn, spoort hij aan om de eindopdracht op te lossen. Wanneer elke groep terug bij de gids is, worden volgende vragen gesteld:

- Wat was de oplossing van de eindopdracht?
- Waarom is dit een belangrijk woord? Wat heeft het met het thema van de rondleiding te maken?

Oplossing: mengcultuur

Door de stichting van de stad Atuatuca Tungrorum onder het bewind van keizer Augustus komt de Gallische bevolking in deze regio in contact met de Romeinse cultuur. De Romeinse cultuur wordt niet opgedrongen. Er ontstaat een mengcultuur met overname van Romeinse elementen en behoud van Gallische gebruiken.

De gids verzamelt alle plankjes en legt deze op de bank rechts aan de overgang tussen stad en platteland.

7. CONTACT EN UITWISSELING TUSSEN DE ROMEINEN EN GERMANEN

LOCATIE

Tussen de graven op het einde van de zaal.

DUUR

10 min.

MATERIAAL

/

AANPAK

De gids vertelt over de komst van de Germanen en stelt volgende vragen:

- Wat is het gevolg van het verlies van de controle over de Rijn grens?
- Wie leefde aan de andere kant van de Rijn?
- Waarom staken Germanen de rivier over?

Vanaf de 3de eeuw n.Chr. raakte de landbouweconomie in verval en heersten er in Rome politieke crisissen. Het Romeinse leger verloor de controle over de Rijn grens, waardoor steeds meer groepen Germanen de rivier overstaken. De Rijn grens was altijd al 'doorlaatbaar' geweest. Individuen en kleine groepen werden regelmatig op gecontroleerde wijze in het Rijk binnengelaten. De aantrekkingskracht van het Romeinse Rijk op de Germanen was groot: de rijkdom, de macht en de glamour maakten dat velen er hun deel van wilden of er zich probeerden te vestigen. Uiteindelijk kon de grensverdediging de aanhoudende druk niet langer weerstaan: rond 250 staken Germaanse bendes massaal de Rijn over. Ook in deze regio trokken ze op plundertocht. Tevergeefs probeerden de Romeinen de rust in het grensgebied te herstellen. Overal in de regio vestigden Germanen zich met hun familie. Sommigen werden als krijgsgevangenen aan het werk gezet. Andere leverden vrijwillig militaire steun en hielpen het Rijk verdedigen.

Vrij snel mengden de Germaanse nieuwkomers zich onder de geromaniseerde bevolking. Ze maakten kennis met de plaatselijke variant van de Romeinse cultuur en namen die gedeeltelijk over. Tegelijkertijd hielden ze ook vast aan eigen gewoonten en tradities. Dit weerspiegelde zich in de grafcultuur. Op de grafvelden van Romeins Tongeren bevonden zich naast graven van de plaatselijke Gallo-Romeinse bevolking uit de vierde en vijfde

eeuw ook graven van mannen en vrouwen van Germaanse afkomst. De Germaanse graven zijn herkenbaar aan de Germaanse voorwerpen die ze bevatten: bijlen, wapens, aardewerk... Het was een Germaanse traditie dat onderdelen van een militaire uitrusting mee werden begraven. Als nieuwkomer tussen plaatselijke bewoners begraven worden was een ultieme bevestiging van je integratie.

KERNINHOUD: Germanen steken de grenzen van het Romeinse rijk over. Ze vestigen zich in deze regio met hun familie waardoor ze in contact komen met de 'Gallo-Romeinse cultuur'. De mannelijke nieuwkomers nemen dienst in het Romeinse leger en helpen de grenzen te verdedigen. De Germanen geraken kennelijk goed ingeburgerd of werden alleszins aanvaard. Bewijs hiervan is dat ze begraven werden op grafvelden in deze regio tussen de plaatselijke bewoners.

3. ALGEMENE AFSLUITER

DUUR

5 min.

AANPAK

Groep 1 verplaatst zich naar de graven aan het einde van zaal 2 en gaat in een kring zitten tussen de graven. Groep gaat in een kring zitten aan de bank rechts tussen de stad en platteland in zaal 2.

De gids stelt volgende vragen:

- Wat vonden jullie van de rondleiding?
- Wat heb je bijgeleerd? Vond je het een interessant thema?
- Wat vond je van de afwisseling tussen gidsen en opdrachten oplossen?
- Welke opdrachten vond je het leukst? Welke opdrachten vond je minder leuk?
- Welke opdrachten vond je moeilijk/makkelijk?
- Moet er competitie worden ingebouwd om jullie te stimuleren de opdrachten te maken? Indien er met punten wordt gewerkt, wat kan daar tegenover staan?